

veszítjük — mindig egy pillanat alatt. Testünk egy mozgrony, melly minden órában tíz mérföldet halad; lelkünk egy nagy üstű grózerőmű, — éltünk hasonlít a' futó csillaghoz 's halálunk úgy lép meg bennünket mint egy villám." (Francziából.) Fábián.

Nyelvtudományi kalászk

a' müncheni codexből.

Az, *der*, *die*, *das*. Magánhangzó előtt mindig kiíratik egészen; *az* etnikosok 25. l. *az* ártatlan vért 76. l. *az* angyalok 82. stb.; — mássalhangzó előtt elhagyatik *z* betűje, 's az *a* miként a' bécsi codexben ponttal jeleltetik, a' néptől, a' szénán, 45. l. Különös csinnal használtatik a' fő- és mellék-nevek meghatározásában, — 's innen lön, hogy Máté' evangélioma 6-tod fejezete elsőbb 74. sorában csak kétszer jő elő. — Általános szabályul lehet tenni; hogy az *én*, *te*, *ő*, személyes-, úgy a' *ki*, *mi*, és *melly* visszavivő-névmások, 's a' főnevek elébe, kivált ha ezek a' birtokos névmást vevék fel ragul, nem tétetik, hacsak az *azon*, *ezen*, mutató névmás' eszméje, vagy egy szélesb értelmet rejtő kifejezés' szorosb meghatározása szükségkép meg nem kívánja; — péld. Hol vagyon *ki* született sidóknak királya; — *kik* mikor hallották volna a' királyt, elmenének, és íme a' csillag *két* láttak vala, 18. l. Minden *ki* hallja *en* ígéimet, hasonlaték bölcs emberhez *ki* rakja *ő* házát kő szirton, 29. l. — Hirdessétek meg Jánosnak, *mellyeket* hallottatok 36; — hogy beteljesednék *melly* mondatott *proféta* miatt 43; — minden *mi* szán be mérgyen *hasba* mérgyen, *mellyek* kedeg *szábol* kijönek *szübol* származnak 47; — mondjátok mert *úr*nak dolga vagyon velek; — és beméne Jézus *istennek* templomába 59; — nem vészed *embereknek* személyeket, — illik é *császárnak* adót adnonk, 63. — Ha *ember* mondand atyjának 97. — Lésznek kedeg azok *törödelmnek* napi, olyak *mellyek* nem voltak *teremtetnek* kezdetétől fogván, 113. — Jajj kedeg *terheseknek* és *szülőknek* a' (azon) napokban. — És lesznek jelenségek *napban* és *hódban* és *csillagokban*, és *földeken* *nemzeteknek* szorongatások, 180. — Ez *en* testem *ki* tii értetek elároltatik, ezt tegyétek *en* emlékezetemre 181; — kértem te érted, hogy meg ne fogyatkozzék *te* hűtőd 182; — és lőtt *ő* vereje miképen *vérnek* csep-

penete. — És elvágá ő jog fülét, 183; — Te vagy é *sídóknak* királya 184. — Kiméne azért Péter és a' más tanéjtvány, és jutának a' koporsóhoz, — és a' más tanéjtvány hamarabb eleve jutta Péternel, és elébb jutta a' koporsóhoz, és látá a' lelláhokat vetvén, de maga nem méne be a' koporsóba, 238.

Be, ba (be, ba), *névhatározó*, in. Általán fogva röviden íratik, péld g elébé (ő eleibe) 51. l., azok a' ködbe bemenettek, *intranantibus illis in nubem*, 148. — Híven megkülönböztetik a' *ben* és *ban*-tol; — vagynak azonban példák, mellyek Révai' sejtését látszanak igazolni, hogy hajdan mint a' hehereknél, nálunk is különbség nélkül használtatott a' *be*, *ba*, nem csak helyből mozdulati, de helyben nyugvási eszmék kifejezésére is, — ilyenek: úrnak névébe, *in nomine Domini*, 175; — kibe tü reménykedtek, *in quo vos speratis*, 202; — és egyembe örvendeznek vala, *et congratulabantur*, 124; — ő vele egyembe evők, *cum illis discumbentes* 135. — És viszont, hogy a' *ben*, *ban*, ből értelemben is vétetett, miként vétetik még ma is e' szólásban: a' *kenyérben* sem eszik eleget, az az: olly szegény, hogy a' kenyérből sem ehetik eleget. — Előjönnek itt: adjak nekünk a' tü olajtokban, *date nobis de oleo vestro*, 70; — a' szőlőnek gyümölcsében, *de fructu vineae*, 109. — Sőt még *ra*, *re*, értelemben is véteték olykor a' *ba*, *be*. Találtatik: adjak ő neki gyűröt ő kezébe, és sarut ő lábaiba, *date unguentum in manum ejus, et calceamenta in pedes ejus*, 166; — mit latinosságnak azért nem nézek, mert Pesti és Erdösi is hasonlóan fordítá. — A' ből, ből, különben sem egyéb mint *be-ül*, *ba-ul*, vagy miként hajdan köz életben is volt: *bel-ül*, *bal-ul*, *bel-öl*, *bal-ól*, — a' városbalol = *ex civitate*; — a' falubalol jövőt, *venientem de villa*, 119.

Bél (bel, ma: hél) *főnév*, *internum*. Csak összetételben jő elő: bél poclos (bel poklos) *hydropicus*, 162. — Pestinél szinte így, — Erdösinél: kinek hüre közit sárviz folta vala meg. — Innen:

Béle (belé) *névmás*, in *illum*, *illud*, se. Önnön belé fordolván, *in se reversus*, 165; — hűnek ő belé. *crediderunt in eum*, 193; — így: *te beléd*, *én belém* stb.

Bélől (belől) *igehatározó*, de *intus*. És ő belől felelvén, *et ille de intus respondens*, 153. Pestinél: onnét belől; — Erdösinél: belől.

Hogy főnévhez ily alakban, még pedig kemény magánhangzóval ragasztatnék, csak egy példa van az egész codexben: a' faluból jövőt, *venientem de villa*, 119; — innen lett összehúzva a' *ból*, *ból* rag. Épen így: alól: *de deorsum*; — tül alól valók vagytok, *vos de deorsum estis*, megől, *felől*, *hazól* stb.

Ben, han, *névhatározó*, in. Helyben nyugvás' eszméjét fejezi ki. En szeretemben, *in dilectione mea*, 227; — a' napok egyikben, *in una dierum*, 176; — bizonyosok valának Jánosnak igaz proféta voltában, *certi sunt Joannem prophetam esse*, 176. — De van *ból*, *ból* értelme is: És ők ezekben semmit sem értettek, *Et ipsi nihil horum intellexerunt*, 172; — ne veszessek el abban, *non perdam ex eo*, 204; — tüvisben font koronát, *plectentes coronam de spinis*, 235; — hozjatok ide a' halakban, *afferte de piscibus*, 240. — Erdősinél is előfordúl: az juhokban le vágjon.

Benn, *igehatározó*, intra. — Őn benne, *intra se* 49; — gondolának önnön benne, *cogitaverunt intra se*, 176; — és ő igéjét nem valjátok tü bennetek lakozóvól, *et verbum ejus non habetis in vobis manens*, 201; — lakozjatok en bennem, *manete in me*, 227.

El, *igehatározó*. Egy eredetű a' *meg*, vagy miként a' hon' némelly tájékain még ma is ejtik, *eg* *igehatározóval*, — sőt úgy látszik az *eg-ből* lett az *el*, az *egy*, az *elő*, az *elv*, a' *meg*, *megy*, és *még*. Révai Elab. Gram. Hung. Vol. I. p. 124, 125. a' betűhagyásokról beszéltében, az *eg'ette* (megette), *eg lett* (meglett) ejtésekét *vitioso quarundam partium usu* szokásba jötteknek állítja; — de úgy tetszik, ez nem annyira hibás mint első tekintetre gondolható. — Bajos másként megfejtünk, hogy a' *megvégezi*, *megmarad*, *megengedi* stb. miként nemcsak e' codexben, de számtalan régi iratokban olly gyakran előfordúl, ugyan az mi: *elvégezi*, *elmarad*, *elengedi*; — hogy az *elevément*, ugyan az mi: *megóment*, 's az *eleve-múlik*, ugyan az mi *elmúlik*, praeterit. — Bor-sod vgyének 1641-ki és 1642-ki két tanúvallási bizonyság-levele fekszik eredetiben előtttem. — Amabban olvasom: „Masodszor, az Eghrý Tórókók *mint el* harmincz szamu Tórók gyalog ki júnen Gyeór ala; — Harmad-szor az Eghrý Tórókók Tizen hatt Louasok, Gyeór ala ki júnen; — Gyeór ala ki júnen *mint el* mas fel szaz Louasok; — Eóteódszór, az Eghrý Tórókók *mint egy* hetuen ótt Gya-

logh Török ki jüenen Gyedr ala; — Emebben pedig: „Nyiluan tudgya aszt, hogy Egher uétele után az Törökkal ezer forintban summáltak megh, és abban tartották megh az Varost *mint ell* negy esztendeigh; — És *mint ell* hat esztendeigh ebben summáltatták eöket.“ — Nem szenved tehát kétséget, hogy az *el* és *egy* felváltva használtatott hajdanta. — Emlitsem, hogy Eszterházy Miklós gróf nádor felváltva használta a' *meg*, *megy* és *mégy* (adhuc) szó-éjtéseket is; — 1631. febr. 27-ki levelében írja saját kezével: Czak nem *megi* (*megy*) Haloh az sok buha, dologban, — miuel Nincz *megh* (*meg*) az az Ereö az kj kiuantatnek.“ — Azon év mart. 16-ról: „Vesetis (veszett is) Valamennyi ennek, de *megi* (*mégy*, *még*) nem tugiuk“, — „semmuel nem gondolom Hogi Adossak Volnank *megi Edigh* (*mégy* eddig) nekik.“ — E szerint már *eg*, *meg*, *megy*, *mégy*, *egy*, és *el* átváltozásokat láttunk, — most nézzük át egyenként a' példákat, mellyeket tanúságul nyújt e' codex; — 1-ször, hogy a' *meg* annyi mint *el*: — és az adósságot *meghagyá* neki, 54; — a' *meghagyá* szó a' deákban így áll: *dimisit*, Pestinél és Erdösínél: *megengedé*, ma így forditanók: *elengedé*. — Mindjárt a' következő 55-d. lapon olvasható. És úgy lön, mikor *megvégezte* volna Jézus e' beszédeket, — a' deákban: *Consumasset*, ma így forditanók: *elvégezte volna*. — Alább: Ha illik embernek ö feleségét *elhagyni*, — *meghagyja* ember, atyját és anyját és egyesöl ö feleségével; — a' deákban mind az *elhagyni*, mind a' *meghagyja*, *dimittere* igével adatik. — A' számtalanból elég legyen még ez egy helyet felhoznom: Azért kiket isten egybe szerketet, ember *meg ne válassza*, *quod ergo Deus conjunxit, homo non separet*, 55. — 2-ször, hogy az *el*, annyi mint *meg*; — *Elfeleltkeztek* kenyeret velek vennie, *obliti sunt panem accipere*, 99; — Mártha azért hogy hallotta hogy Jézus *eljött* eleibe futa ö neki, *Martha ergo ut audivit quia Jesus venit, occurrit illi*, 218. — Mai életben is az *elgondoltam* és *meggondoltam*, *elismerem* és *megismerem* egyaránt használtatik. — Ezekben az *el* és *meg* nem egyéb mint affirmatio. — Ugyan az következőkben: a' templom soporláha ketté szakada felöl *ménd el* aljaiglan, *a summo usque deorsum*, 120; — és jövőnek *ménd el* hozjáiglan, *et venerunt usque ad ipsum*, 133; — a' városból *el* ki méne, *abiit foras extra Civitatem*, 60; — követi vala ötet *ménd*

el be a' papok fejedelme pítvaraiglan, *secutus est cum usque intro in atrium summi sacerdotis*, 117; — Erdősinél is találtatik: *el* ki vettetett, *mittetur foras*, 150. — Én még a': hagyjátok *el* egy eddegen, *sinite usque huc*, 183, kifejezésben sem látom az *egy-et* egyébnek, mint az *affirmans el* vagy *meg* betű' cseréjének; — ugyancsak *affirmatio a'* mai divatban lévő *egy előre*, 's *el végre* szólás-módokban. — 3-szor, hogy az *el* és *elő* vagy *elv*, *elvé*, *eleve*, és *mégé* egy értelmű. *El* menének, *abierunt*, 233; — *előbb* menvén, *praeteriens*, 212; — kik el-tévehedték Izraelnek házát, *qui perierunt domus Israel*, — nem szenved kétséget hogy itt a' *per*, *praeter*-nek iratott vagy olvastatott hibásan; — És mikor hallaná a' gyölekezetnek *eleve* multát, *Et cum audiret turbam praeter eantem*, 173; — *eleve* futván, *praecurrens*, 173; — az *előbbi* proféták közzől, *Propheta de prioribus*; — *eleve* menni, *transire*, 31; — tenger *elvé*, *trans fretum* 49; — Jordán *elvé*, *trans Jordānem*, 55, az az Jordanon túl, Jordán *mégé*; — *elméne*, *transiit*, 36; — *elment* volna, *transiisset*, 38; — *elváltoztaték*, *transfiguratus est*, 101, stb.

Jonho (jonhó) *főnév*, *cor*. — Bódógok tiszta jonhoúak, *beati mundo corde*, 22; — tii jonhótok, *cor vestrum*, 55. — Csak e' két helyen jö elő, egyébbiránt *cor* mindig *szű*-vel fordittatik. Erdősi e' helyet: *per viscera misericordiae Dei nostri*, így fordítja: „Az mű istenünknek kőőrületes szűinek és iohānak általa“, mi e' codexben így adatik: „mű istenünkbeli irgalmasságnak miatta.“ — A' *bel* tehát, és *jonhó* vagy *joh* annyi mint *viscera*. Innen származott kétség kül a' *gyon*, vagy mint a' Hegyalján ejtik *gyoh-on*, *confitetur*, — az az megvalja a' szív', a' kebel', titkait. — Innen az *éh* *gyom-ra*, vagy *éh jom-ra*; — sőt mint nekem látszik, innen az *ink-ább*, vagy *jonk-ább*, *jonho-ább*, *jonh-ább* = *magis* ígehatározó is. — A' hon' különböző vidékein a' *joh* majd *máját* majd *zuzát*, az az a' szárnyas állatok *belét*, *gyomrát* jelenti.

Kél (kell, kell) *közép íge*, *oportet*, *placet*. — Mert méndenha *kell* imádkozni, — sonha meg nem *kell* fogynakozni, *quoniam oportet semper orare, oportet non deficere*; — *Kell* vala, *oportebat*, 196; — *kellett* volna Herodesnek, *placuisse Herodi*, 94; — semmire *kellő*, *ad nihilum valet*, 23; — nem *kellő* az

egészeknek *urvos non est opus valentibus medicus*, 32. — Innen:

Kellemetes, *necessarius, placitus, opus est, expedit* stb.

Kellétic (kelletik, kelletik) *közép ige*, *placet*. — Szökdöső Herodiadistnak lyánya az ebéllőház közepett, és *kelleték* Herodesnek, *sultavit filia Herodiadis in medio, et placuit Herodi*, 45; — Úgy *kelletett* tñ atyátoknak, *placuit patri vestro*, 158; — Te benned jól *kelletett* en nekem, *in te complacuit mihi*, 130; — Úgy atya, mert így volt *kelletvén* te előtted, *Ita Pater, quoniam sic fuit placitum ante te*, 38. — Világos ezekből, hogy a' *kelletik* ige, mellyet az újabb időkben egészen' kitagadtak, valósággal létezik nyelvünkben. — Szenvedő alakja ez a' *kellet*, *placitum facit* cselekvő igének, mint *járatik* a' *járat*-nak stb. Később főként a' német: *müssen* értelemben véteték, megkülönböztetve a' *kell* vagy *köll* igtől, mellyel a' *sollen, dürfen* értelme adaték. — A' számtalan példákból legyen elég egyet kettőt itt felhoznom. — Gál Péter írja Eszterházy Miklós grófnak, a' Bethlen Gáborral végzetek felől 1623-ban: „Kedvetlenek sem voltak császár urunk ő fölségéhez az emberek, és megtetszett szavokból, hogy az kényszerítésből *kölljessék* más urat uralniok”; — ismét: „Az hazonk (hazánk) fiajinak, az magyaroknak mennyit *kölljessék* hinni, — azt már ő (Bethlen) megösmerte.” — Tovább írja: „Nem *kölljött* volna megengedni, hogy azt disputálták az gyűlésben; — azt sem *kölljött* volna megengedni ő fölségének, hogy Thurzó Sztaniszló, úgy mond, engem olly böcsületlenül, tisztátalanul nyelvén forgatott”. — Bethlen Gábor írja a' vármegyékhez azon évi sept. 2-ről: „Mind ezekért, és egyéb előttünk álló szükséges dolgokért is, *kölletett* Hívségteknek ad diem 1.)-mum praesentis mensis Sept. Congregatiót promulgáltatnunk”. — Pogrányi István és Szikszay István írják végre Thurzó Szaniszló nádornak, azon évben: „Mert régen megtanulta azt, (Bethlen) hogy az fejedelmek felől avagy halgatni *köll*, avagy gonoszt nem *kell* mondani”. — Azonban igen gyakran felcseréltetett már a' régi időktől fogva e' két szó egymással, sőt itt ott előbukkan a' hibás *kellenék* is *kelletnék* helyett.

Jászay Pál.